

Lage scholing: hét sociale risico van de toekomst

Bea Cantillon en Ive Marx¹

1. Achtergrond

1.1. De imaginaire tweedeling?

Op dit moment reeds is de socio-economische kloof tussen de laag- en de hooggeschoolden belangrijker dan om het even welke van de traditionele maatschappelijke breuklijnen, zij het deze tussen mannen en vrouwen of deze tussen werkenden en werklozen. De groeiende kloof tussen laag- en hooggeschoolden in termen van armoede, deelname aan de arbeid en afhankelijkheid van sociale zekerheid wordt ontegensprekelijk een van de belangrijkste sociale kwesties in het komende decennium en daarna. Deze 'dualisering' raakt het wezen van de welvaartsstaat en erodeert de fundamenteën waarin de huidige instituties van de sociale zekerheid liggen vervat.

Het rapport 'Naar een sociaal doelmatig tewerkstellingsbeleid', waarop deze bijdrage is gebaseerd ontstond op vraag van de Koning Boudewijnstichting om een toekomstreflectie formuleren omtrent 'arbeid vs. niet-arbeid'. Naar de conventionele invulling van deze dichotomie en in de lijn van de CSB-onderzoekstraditie gingen we initieel op zoek naar een groeiende welvaartskloof tussen de werkenden ('arbeid') en de werklozen ('niet-arbeid'). Onze empirische vaststellingen wezen niet naar tweedeling maar wel integendeel naar een vrij sterke convergentie van de levensstandaard van werkenden en werklozen. Ook varianten van de dualiseringsthese werden op basis van de feiten ondubbelzinnig verworpen². Kort gesteld, we vonden globaal geen toename van de armoede of van de inkomensongelijkheid en evenmin vonden we sporen van een dualisering tussen werkenden en uitkeringstrekkers. Dit waren robuuste en ook op zich relevante vaststellingen, die niettemin intellectueel onbevredigend waren omdat ze geen empirische basis boden voor duiding van het maatschappelijk onbehagen.

1. Centrum voor Sociaal Beleid, UFSIA.

2. Zie Cantillon en Andries (1994) alsook de bijdrage van Mark Andries in deze bundel.

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

Dat we nu empirisch een dualisering tussen laag en hogeschoolden vaststellen is in deze context dus allerminst banaal. In wat volgt zullen we vooreerst deze dualisering in haar hoofdlijnen schetsen. Vervolgens zullen we aandacht hebben voor de mechanismen die aan de basis liggen van deze dualisering, vooral de sociologische en socio-demografische mechanismen. Tenslotte belichten we kort de consequenties voor de doelmatigheid van de welvaartsstaat, de sociale zekerheid in het bijzonder.

2. De analyse

2.1. De groeiende kloof tussen laag- en hogeschoolden

2.1.1. Kansen op de arbeidsmarkt

Opleiding wordt tegelijkertijd een meer universele en ook een sterkere determinant van positie in de arbeidsmarkt. De notie 'positie in de arbeidsmarkt' verwijst hier zowel naar kans op tewerkstelling als op de hoogte van de beloning indien effectief tewerkgesteld. Veruit het meest problematische aspect van deze evolutie is een tendens naar de structurele uitsluiting van laag- en ongeschoolden.

De implicaties van deze evolutie kan men maar ten volle begrijpen in de context van de individualisering van het inkomen, met name de veralgemening van het tweeverdienerschap bij de midden en hogeschoolden, maar niet bij de laaggeschoolden. De traditionele arbeidsverdeling tussen man en vrouw heeft nu definitief plaats geruimd voor een arbeidsverdeling op basis van kwalificatie; zo is in 1992 het verschil in effectieve arbeidsparticipatie tussen laag- en hogeschoolden¹ (52% vs. 87%) groter dan het verschil tussen mannen en vrouwen (79% vs. 55%)². Deze twee tendenzen, de vervaging van de verschillen tussen mannen en vrouwen enerzijds en de toename van de verschillen tussen laag- en hogeschoolden anderzijds, zijn wederzijds versterkend in hun effect op de verdeling van inkomen en welvaart. Op dit essentiële punt komen we doorheen de tekst terug.

Vooreerst belichten we de verslechterende positie van de laaggeschoolden in de arbeidsmarkt. Over de voorbije 25 jaar gingen bijna 400.000 jobs verloren in de industriële sector en in belangrijke mate ging het hier om de arbeidsplaatsen van oudere, laaggeschoolde mannen. Het resultaat is een zeer lage effectieve arbeidsparticipatie bij laaggeschoolde mannen ouder dan 45 jaar, van wie minder dan de helft nog effectief werkt. Naar de toekomst toe wordt de post-industriële transitie als katalysator van uitstoot van laaggeschoolde arbeid wellicht minder

1. Laaggeschoold verwijst doorheen deze tekst naar een opleiding lager onderwijs of lager secundair, inclusief technisch en beroeps. Hogeschoold is iedereen die een hogere opleiding dan hoger secundair genoot.
2. Voor de volledige tabellen en cijfergegevens verwijzen we naar Cantillon en Marx (1995).

belangrijk, maar omtrent de toekomstige impact van technologie als substituut voor laaggeschoolde arbeid alsook omtrent de impact van de internationale concurrentie in het segment van de laaggeschoolde arbeid heerst nog onzekerheid. De demografische druk op de oudere beroepsbevolking om vroegtijdig uit te treden verdwijnt.

Ten tweede is het evident zo dat het nu voor laaggeschoolden veel moeilijker is om effectief toegang te verwerven tot de arbeidsmarkt. Dit fenomeen manifesteert zich uitgesproken sterk bij jonge, laaggeschoolde vrouwen. De globale groei van de vrouwelijke arbeidsparticipatie verhult dus aanzienlijke verschillen tussen laag- en hogeschoolde vrouwen, met name wat effectieve tewerkstelling betreft. (Arbeidsparticipatie, voor de duidelijkheid, kan zowel effectieve tewerkstelling als werkloosheid betekenen.) Van de laaggeschoolde vrouwen (25-45 jaar) heeft 46% een arbeidsinkomen, bij de hogeschoolden is dat bijna het dubbel, namelijk 87%. De toename van de vrouwelijke arbeidsparticipatie is onlosmakelijk verbonden met de proliferatie van het tweeverdienerschap. Maar hier geldt dus hetzelfde, globaal is het tweeverdienerschap weliswaar spectaculair gestegen, maar deze globale groei verhult sterke verschillen naar scholingsgraad, vooral scholingsgraad van de vrouwelijke partner (zie ook Cantillon et al., 1994b).

Dit is bijzonder relevant in een tijdperk waar de modale levensstandaard gezet wordt door het tweeverdienersgezin. Een tweede inkomen is niet enkel nodig om een modaal consumptiepeil te kunnen realiseren, voor een gezin met kinderen is een tweede inkomen in de regel onontbeerlijk om bestaanszekerheid te verzekeren. De structureel zwakke arbeidsmarktpositie van laaggeschoolde vrouwen, het gaat hier om ongeveer 460.000 vrouwen jonger dan 50 die niet over een arbeidsinkomen beschikken, is daarom één van de belangrijkste oorzaken van financiële bestaansonzekerheid.

Een adequate opleiding wordt steeds belangrijker om het genot over een arbeidsinkomen te verwerven en te behouden. Daar komt nog bij dat de hoogte van het arbeidsinkomen steeds sterker wordt bepaald door het opleidingspeil. Ook op het vlak van de lonen observeren we dus een dualisering tussen laag- en hogeschoolden, een fenomeen dat zich het meest duidelijk bij de werkende vrouwen manifesteert; tussen 1985 en 1992 zagen de laagst geschoolde vrouwen een reële inkomensdaling van 12% terwijl universitair geschoolde vrouwen een stijging zagen van 12%. De divergentie tussen laag- en hogeschoolde vrouwen doet zich met name sterk voor in de jongere leeftijdscategorieën.

2.1.2. Afhankelijkheid van herverdeling

De tweede dimensie waarop we een belangrijke kloof vaststellen tussen laag- en hogeschoolden is afhankelijkheid van redistributie, effectief dan wel latent.

De sociale zekerheid heeft in zeer belangrijke mate de gecombineerde gevolgen van de individualisering van het inkomen (het massaal vrouwelijk arbeidsaanbod) en de post-industriële transitie (de uitstoot van laaggeschoolde arbeid) opgevangen. Bijna één vijfde van de actieve bevolking ontvangt nu een inkomen uit sociale zekerheid.

Effectieve afhankelijkheid van de sociale zekerheid is in het bijzonder sterk toegenomen bij de laaggeschoolden, meer specifiek bij oudere laaggeschoolde mannen (werkloosheid, brugpensioen, vervroegd pensioen) en bij laaggeschoolde vrouwen (werkloosheid). Ter illustratie van dit gegeven: meer dan 50% van de laaggeschoolde mannen ouder dan 45 jaar ontvangt een vervangingsinkomen vs. 18% onder de hooggeschoolden. Van de laaggeschoolde vrouwen jonger dan 45 jaar heeft 20% een vervangingsinkomen; bij de hooggeschoolden is dit nauwelijks 4%. Wegens de structureel lage vraag naar laaggeschoolde arbeid betreft het hier in sterke mate structurele, persistente afhankelijkheid.

Minstens even belangrijk is de evolutie van de latente afhankelijkheid, het aandeel actieven dat zichzelf een inkomen boven de armoederempel verzekert zonder tussenkomst van de sociale zekerheid. Vooreerst is de kloof tussen laag- en hooggeschoolden in termen van zelfredzaamheid zeer aanzienlijk; bijna een kwart (23%) van de jonge laaggeschoolden is arm zonder interventie van de sociale zekerheid (die er niet noodzakelijk is, bv. voor thuiswerkende vrouwen), bij hooggeschoolden is dit nauwelijks 4%. Bij de oudere laaggeschoolden nadert de afhankelijkheid de 50%.

Globaal blijft de latente afhankelijkheid (pre-transferarmoede) van de sociale zekerheid relatief constant over de laatste jaren. Er is wel een merkelijke achteruitgang van de zelfredzaamheid bij de laaggeschoolde actieven. Pre-transferarmoede stijgt bij deze groep, vooral bij de oudere laaggeschoolde actieven voor wie vooral het (traditioneel) éénverdienschap een bezwarende factor is gezien de armoederempel omhoog wordt getrokken door het tweeverdienschap bij de jongere generatie. Maar ook bij jonge laaggeschoolden neemt de pre-transferarmoede toe. Dit is belangwekkende ontwikkeling omdat de latente afhankelijkheid van sociale zekerheid steeds minder risicogebonden is en steeds sterker kenmerkgebonden.

2.1.3. Effectieve armoede

Er is globaal geen toename van de armoede bij de actieve bevolking, deze blijft stabiel op 5%, en evenmin is er een noemenswaardige toename van de inkomensongelijkheid (Cantillon et al., 1994).

Wat wel gebeurt is dat de armoede die er is bij de actieve bevolking steeds sterker geconcentreerd raakt bij de laaggeschoolden. Dit is een zeer belangrijke ontwikkeling omdat, het werd reeds gesuggereerd, dit erop wijst dat armoede in steeds sterkere mate een structureel probleem dreigt te worden.

In 1992 is 76% van de arme actieven laaggeschoold, een toename ten opzichte van 1985 toen nog 72% van de armoede zich bij de laaggeschoolden situeerde. Deze stijging is gering gezien het aandeel van de laaggeschoolden in dezelfde periode afnam van 54% tot 46%. Tegelijkertijd steeg het armoederisico bij de laaggeschoolden tot bijna 8%, bij de hooggeschoolden is dit een factor 10 lager en het daalt verder.

Het armoederisico, ook bij de laaggeschoolden, blijft globaal laag, vooral in internationaal comparatief perspectief. De Belgische welvaartsstaat is relatief suc-

cesvol geweest in het opvangen van de tewerkstellingscrisis die ontstond als gevolg van de vrouwelijke aanbodschock en de post-industriële transitie. De tewerkstellingscrisis is daarom niet in de eerste plaats een armoedevraagstuk. De problematiek ligt veeleer in het feit dat armoede gaandeweg verschuift naar niet-erkende sociale risico's (laaggeschoolde thuiswerkende vrouwen) en tevens in het passief-accomoderende karakter van de sociale zekerheid (zie verder).

2.2. De sociologische oorzaken van de dualisering

Nu ligt het voor de hand om een simpel, rechtlijnig verband te zien tussen enerzijds de verslechterde arbeidsmarktpositie van de laaggeschoolden en hun verslechterde bestaanszekerheidspositie anderzijds. Dit is foutief en om dit te begrijpen is het nodig naar een hoger analyseniveau te stappen, dat van het gezin, hier begrepen als een samenlevingsverband gekenmerkt door interne taakverdeling, samenlegging van inkomsten en deling van consumptie.

Bovendien is het nodig een sociologisch perspectief te kiezen. De dualisering wordt doorgaans in verband gebracht met puur economische factoren in de productieve sfeer, zoals de globalisering, de robotisering, de deïndustrialisatie. Uit onze analyse blijkt echter dat bepaalde sociologische mechanismen veel belangrijker zijn om de dualisering tussen laag- en hooggeschoolden te begrijpen.

2.2.1. Cumulatie-effecten op gezinsniveau

Vooreerst is er de individualisering van het inkomen, vooral de veralgemening van de vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie. De traditionele arbeidsverdeling tussen man en vrouw ruimt plaats voor een arbeidsverdeling op basis van kwalificatie. In de context van de individualisering van de inkomensverwerving – de veralgemening van het tweeverdienschap – zijn de welvaartsconsequenties evident. Tal van koppels cumuleren sterke arbeidsmarktposities terwijl andere koppels zwakke arbeidsmarktposities cumuleren, met een amplificatie-effect tot gevolg. (De cruciale hefboom zijn hier uiteraard de micro-economische voordelen van gezinsvorming, met name de schaalvoordelen in consumptie en voordelen van interne taakverdeling.)

Dit kan best duidelijk gemaakt met een illustratie. In het kostwinnerstijdperk zijn de welvaartsverschillen tussen gezinnen onderling een vrij rechtlijnige functie van de inkomensverschillen tussen de kostwinners onderling; het gaat om de spanning tussen de 35.000 BF netto van een arbeider en de 60.000 BF van een hogere bediende. In het tweeverdienerstijdperk gaat het om de veel grotere kloof tussen de 35.000 voor een laaggeschoold éénverdienskoppel en de tweemaal 60.000 BF van een hooggeschoold tweeverdienskoppel.

In het tweeverdienerstijdperk wordt met name het verdienpotentieel van de (vrouwelijke) partner, dat dus zeer sterk gerelateerd is met het opleidingsniveau, de belangrijkste bron van welvaartsvariatie. De verschillen zijn groot. Ter herin-

nering, van de laaggeschoolde jonge vrouwen werkt slechts 46%, van de hooggeschoolden 87%. Verder, een hooggeschoolde man (tussen 25 en 45 jaar) heeft gemiddeld een arbeidsinkomen dat ongeveer 50 % hoger is dan dat van een laaggeschoolde man (het gemiddeld verschil is 18.000 BF); een hooggeschoolde vrouw verdient gemiddeld 190% meer dan een laaggeschoolde (of 23.000 Bf).

Deze verschillen vinden we evident terug indien we naar welvaartsgroei en armoede kijken. Jonge laaggeschoolde vrouwen zagen tussen 1985-1992 een welvaartsgroei van slechts 8%, jonge hooggeschoolde vrouwen zagen een welvaartsgroei van gemiddeld 14%.

Eén van de belangrijkste probleemgroepen zijn dus die gezinnen waar de partner – in de regel omwille van het lage opleidingsniveau – er niet in slaagt een tweede inkomen te verzekeren. De armoede bij éénverdienersgezinnen neemt dan ook sterk toe, van 9% in 1985 tot bijna 15% in 1992, een opmerkelijke stijging van 6 procentpunt in een periode dat het armoederisico bij de meeste groepen (inclusief de werklozen) stabiel bleef.

2.2.2. De denivellerende impact van homogamie

Koppels waarbij de partners beiden hooggeschoold zijn en die bijgevolg twee sterke inkomensposities cumuleren komen veel meer voor dan bij 'toevallige' partnervorming het geval zou zijn. Tegelijkertijd, en dit is vanuit sociaal beleidsperspectief het meest relevant, komen ook laaggeschoolde koppels relatief frequent voor. Daar waar heterogamie een belangrijke nivellerende impact heeft veroorzaakt homogamie, het sociologische fenomeen waarbij partners met een gelijkaardig scholingsniveau of beroepsprofiel samenwonen of huwen, voor een polarisering.

Grofweg – op basis van de door ons gehanteerde driedeling laag-, midden- en hooggeschoold – kan men ongeveer de helft van de koppels als homogam benoemen, ondanks het feit dat 'pure' homogamie, een identieke scholing of beroep, uiteraard vrij zelden voorkomt.

Zoals we zojuist aangaven ondervinden met name koppels waar de vrouw laaggeschoold is moeilijkheden om het doorgaans noodzakelijke tweede inkomen te verwerven. Maar de eerste orde problematiek situeert zich vanzelfsprekend bij de homogam laaggeschoolde koppels, de koppels waar de zwakke arbeidsmarktpositie van de ene partner geenszins wordt gecompenseerd door een sterkere positie van de andere partner. Dit is geen marginale groep, ten eerste uiteraard omdat de laaggeschoolden op zich geen marginale groep vormen (ongeveer 45% van de actieve bevolking) en ten tweede omdat door het fenomeen van de homogamie laaggeschoolde koppels disproportioneel veel voorkomen (ongeveer 20% van de koppels).

De socio-economische verschillen tussen gezinnen zijn dan ook veel groter dan de verschillen tussen individuen. En het zijn de verschillen tussen de gezinnen die tellen, want het welvaartspeil (bestaanszekerheid) is in wezen een functie van het gezinsinkomen en niet het individueel inkomen. Ongeveer 80% van de jonge (25-45jaar) hooggeschoolde koppels beschikken over twee arbeidsinkomens, min-

der dan 40% van de laaggeschoolde koppels. Bijna 40% van de jonge laaggeschoolde koppels zijn éénverdienersgezinnen (één arbeidsinkomen of één uitkering, bij jonge hooggeschoolde koppels is dit nauwelijks 14%).

Vergelijken we dus de welvaartstoename bij homogam laaggeschoolde en homogam hooggeschoolde koppels dan vinden we voor de hooggeschoolde koppels een gemiddelde toename van 17 % tussen 1985 en 1992 terwijl de laaggeschoolden er minder dan de helft op vooruit gingen. Armoede bij laaggeschoolde koppels situeert zich globaal op 10%, bij hooggeschoolde koppels is dit een factor 20 lager.

2.2.3. Negatieve beïnvloedingsprocessen

In bijkomende orde zijn er binnen gezinnen nog een aantal wederzijdse beïnvloedingsprocessen werkzaam die verder drukken op de welvaarts- en bestaanszekerheidspositie van laaggeschoolden. Men zou verwachten dat de ene partner de zwakke arbeidsmarktpositie van de andere partner maximaal tracht te compenseren. Maar feitelijk observeert men in een aantal gevallen het omgekeerde; de empirie suggereert veeleer dat laaggeschoolden elkaars zwakke arbeidsmarktpositie versterken. De tewerkstellingskansen van vrouwen dalen met hun opleidingsniveau, maar er is nog een bijkomend negatief effect indien ook de partner laaggeschoold is. Bijvoorbeeld, van de jonge laaggeschoolde vrouwen samenlevend met een hooggeschoolde partner werkt bijna 40%, van de laaggeschoolde vrouwen levend met een laaggeschoolde man werkt slechts 26%. Iets gelijkaardigs observeert men inzake werkloosheid, van de laaggeschoolde vrouwen levend met een hooggeschoolde man is 7% werkloos, van de laaggeschoolde vrouwen levend met een laaggeschoolde man is 18% werkloos.

2.3. De probleemsegmenten

De zwakke welvaartspositie van laaggeschoolden is niet enkel een gevolg van hun eigen zwakke positie op de arbeidsmarkt, maar is evenzeer een gevolg van het feit dat ze doorgaans samenleven met een laaggeschoolde partner. In bijkomende orde zijn er binnen laaggeschoolde gezinnen bovendien nog een aantal mechanismen van wederzijdse beïnvloeding werkzaam die verder drukken op hun welvaartspositie. Precies het omgekeerde gaat op voor de hooggeschoolden. De polarisatie tussen laag- en hooggeschoolden is dus niet enkel, zelfs niet in de eerste plaats een gevolg van puur economische ontwikkelingen die individuen treffen maar is feitelijk in sterke mate een gevolg van sociologische amplificatie-mechanismen op gezinsniveau. Het is dus ten stelligste nodig het economisch determinisme te relativiseren dat het dualiseringsdiscours zo sterk domineert. Het is aannemelijk dat globale concurrentie, delocalisatie, robotisering en dergelijke een belangrijke invloed hebben op de ontwikkeling van de ongelijkheid, al is de empirie op dit vlak weinig eenduidig. Wat vaststaat is dat in essentie sociologische mechanismen zoals

de individualisering van het inkomen en homogamie een belangrijke en observeerbare impact hebben op de armoede en de structuur van de ongelijkheid.

Samenvattend kunnen we twee probleemgroepen onderscheiden. De eerste orde probleemgroep bestaat uit de homogam laaggeschoolde koppels, de laaggeschoolde alleenstaanden en laaggeschoolde éénundergezinnen. Bij deze groep interacteren een aantal maatschappelijke ontwikkelingen zodanig dat een toestand van structurele achterstelling ontstaat die zich bovendien lijkt te versterken. De twee belangrijkste trends zijn uiteraard het achterblijven van individuele inkomens (zeker vervangingsinkomens) op de globale welvaarts-groei en de verslechterende arbeidsmarktpositie van de laaggeschoolden. De tweede orde probleemgroep bestaat grotendeels uit koppels waar de vrouw laaggeschoold is, geen of onvoldoende toegang tot de arbeidsmarkt verwerft en er bijgevolg niet in slaagt het noodzakelijke tweede inkomen te verwerven.

3. Beleidsimplicaties

De problematiek van armoede, latente armoede en afhankelijkheid zoals deze zich nu aandient bij de actieve bevolking is niet in de eerste plaats een volumekwestie. Het gaat niet om aantallen (het globaal armoedepil blijft immers stabiel), de essentie van de problematiek rust in het structurele en persistente karakter van de oorzaken.

De voortschrijdende verslechtering van de inkomens- en bestaanszekerheidspositie van de laaggeschoolden is een structureel feit. Ten eerste verzwakt de (relatieve) individuele arbeidsmarktpositie van de laaggeschoolden; hun kansen op (stabiele) tewerkstelling verminderen alsmede hun relatief inkomen uit arbeid. Het verhoogde armoederisico bij laaggeschoolden (individueel en door het fenomeen van homogamie ook veelal koppels) moet men vooral zien in de context van de veralgemening van het tweeverdienschap bij de midden- en hogeschoolden, maar niet bij de laaggeschoolden.

De kern van de zaak is dat armoede en pre-transfer armoede zich gaandeweg concentreert bij een vrij homogene, identificeerbare groep die niet langer autonoom bestaanszekerheid kan verwerven en dus structureel afhankelijk dreigt te worden van herverdeling. Precies om deze reden ontstaan er een aantal problemen op het raakvlak tussen de sociale realiteit en de instituties van de welvaartsstaat, met name de sociale zekerheid.

3.1. De deficienties en beperkingen van de sociale zekerheid

De sociale zekerheid is in België zondermeer succesvol geweest in het opvangen van de financiële gevolgen van de tewerkstellingscrisis; de armoede bleef op een stabiel peil ondanks een sterk stijgende werkloosheid. Maar we mogen geen verder

heil verwachten van een incrementele versterking van het transfermodel. Het stelsel van sociale verzekering bewaart haar functionaliteit, maar daarnaast en daarbovenop is het nodig andere beleidsroutes te bewandelen. Het systeem kampt immers met een dubbele structurele deficientie als het neerkomt op het bieden van minimale inkomensbescherming en het stimuleren van maatschappelijke integratie.

Ten eerste is de het huidige transfermodel deficient ten aanzien van de niet-erkende sociale risico's. Armoede verschuift immers gaandeweg naar segmenten van de samenleving die niet als sociaal risico zijn erkend, met name de laaggeschoolde thuiswerkende vrouwen. Bestaansonzekerheid is bij deze groep een gevolg van een persoonsgebonden, persistente toestand (een lage opleiding) in combinatie met een in principe vrijwillige keuze. Deze drie elementen – het persoonsgebonden, persistente karakter en de vrijwillige keuze – zijn vreemd aan de logica van de sociale zekerheid: het financieel compenseren van exogene, diversifieerbare risico's die het verlies van het arbeidsinkomen veroorzaken. Bij deze groep is er noch sprake van een risico, noch van het verlies van het arbeidsinkomen.

Ten tweede is het transfermodel deficient ten aanzien van de wel erkende sociale risico's, met name de structureel werklozen, t.t.z. de laaggeschoolde werklozen.

Deze deficientie heeft een specifiek karakter in de zin dat het geen bestaanszekerheid kan verschaffen aan werkloze kostwinners-gezinshoofden. Uitkeringen zijn te laag om bestaanszekerheid te verschaffen, maar verhogingen stoten op de barriere van de netto-minimumlonen. Omwille van politiek-economische principes is het onmogelijk om uitkeringen te verhogen zonder een cascade in werking te stellen die via loonkostverhogingen riskeert nog meer arbeidsuitstoot te stimuleren, vooral aan de onderkant van de arbeidsmarkt.

De voornaamste deficientie ligt echter in de rationale van een werkloosheidsverzekering. Als een sociale verzekering is het een passief en accomoderend systeem, geënt op de premisse dat er in principe voldoende behoorlijke jobs beschikbaar zijn (dat er volledige tewerkstelling heerst). Een sociale verzekering van werkloosheid is efficiënt voor het opvangen van frictionele werkloosheid en daarom ook moet het systeem bewaard blijven. Het is echter deficient als antwoord op structurele werkloosheid. Voor laaggeschoolde werklozen brengt het systeem permanente en vooral volledige afhankelijkheid met zich mee, werklozen hebben immers maar de keuze tussen of werk, of niet-werk. Dit creëert een afhankelijkheidsval – voor werkloze kostwinners ook een armoedeval – die op termijn zelfversterkende negatieve effecten heeft omdat werklozen gaandeweg het contact met de arbeidsmarkt verliezen en dus ook de nodige vaardigheden, ervaring en contacten.

3.2. Herverdeling op basis van solidariteit een basisvoorwaarde

De kern van het probleem is dat behoefte aan herverdeling niet langer gerelateerd is met een exogene, diversifieerbaar risico dat iedereen kan treffen en dat in het

geval van werkloosheid in korte tijd spontaan wordt geremedieerd door de markt. Bij volledige tewerkstelling schept het diversifieerbare, anonieme karakter van de werkloosheid de natuurlijke condities voor een verzekeringsstelsel op basis van horizontale solidariteit, dus op basis van welbegrepen eigenbelang door alle werkenden (potentieel werklozen). In een dergelijk stelsel kan men actuariële neutraliteit benaderen, zelfs zonder differentiatie naar risico en is er dus nauwelijks sprake van verticale herverdeling (en dus solidariteit in de zin van altruïsme).

Nu echter lijkt er een groep van permanent afhankelijken (in termen van behoefte) te ontstaan; de lagergeschoolden die in de kennis-intensieve post-industriële economie geen aansluiting meer vinden. Het gaat hier om structureel werklozen, maar het gaat hier dus evengoed om laaggeschoolde thuiswerkende vrouwen die een hoog bestaansonzekerheidsrisico lopen in een tijdperk waar het tweeverdienerschap algemeen is bij midden- en hooggeschoolde vrouwen.

Er ontstaat nu een solidariteitskwesitie. Het is immers evident de vraag of de collectieve bereidheid zal bestaan om de sociaal-economische dualisering in te dammen door middel van permanente en structurele herverdeling, zij het van arbeid, zij het van inkomen. Een belangrijke massa pure solidariteit zal nodig zijn om effectief voldoende middelen ter beschikking te stellen. Maar let wel, het gaat hier dus niet om een onhandelbaar volumeprobleem; armoede neemt globaal niet toe, het aantal laaggeschoolden neemt gestaag af en zelfs de arbeidsparticipatie bij laaggeschoolden neemt nog toe, zij het dat de kloof met de hooggeschoolden groter wordt.

Het probleem is veeleer van technische aard, namelijk hoe een herverdeling te realiseren die effectief en efficiënt ten goede komt aan de laaggeschoolden en die tegelijkertijd inkomensbescherming en sociale integratie realiseert.

Een directe herverdeling van arbeid kan maar een zeer partiële oplossing bieden voor het probleem van de laaggeschoolden. Er is immers maar een beperkte hoeveelheid laaggeschoolde arbeid beschikbaar in verhouding tot de potentiële vraag. Er zijn bijna een half miljoen niet-werkende laaggeschoolden en meer dan 200.000 onder hen zijn bestaansonzeker. In vergelijking daarmee zijn er slechts een miljoen laaggeschoolden die een stuk van hun job kunnen afstaan ten voordele van de niet-werkende laaggeschoolden. Een probleem daarbij is dat de draagkracht bij de werkende laaggeschoolden zeer gering is. Bestaansonzekerheid bij laaggeschoolden zou verdubbelen van 8% naar 15% bij een loonsinlevering van 10% (goed voor het equivalent van 63.000 voltijdse jobs). Arbeidsherverdeling kan dus maar een marginale impact hebben als tewerkstellingsbeleid voor laaggeschoolden. Arbeidsherverdeling laat vooral aan insiders toe een betere combinatie tussen gezinsleven en beroepsleven te realiseren, het is beperkt als tewerkstellingsbeleid.

Een andere route bestaat uit het verder complementair maken van uitkeringen en inkomen uit arbeid. Werklozen mogen nu hun uitkering nauwelijks aanvullen om hun bestaanszekerheidspositie te verbeteren; ze worden geconfronteerd met de keuze tussen ofwel een uitkering of een inkomen uit arbeid. Het probleem is echter dat volwaardige, behoorlijk betaalde jobs voor structureel werklozen schaars zijn waardoor de keuze zich in feite niet stelt. Structureel werklozen worden daardoor geconfronteerd met een werkloosheidsval, werkloze kostwin-

ners bovendien met een armoedeval. Door de quasi-volledige uitsluiting verliezen werklozen de nodige vaardigheden, ervaring en contacten waardoor hun reële tewerkstellingskansen verder worden gehypotheceerd. Het transfermodel is daardoor in zekere mate zelfbestendig. Het gedeeltelijk en conditioneel cumuleerbaar maken van uitkeringen en arbeid zou langdurig werklozen in principe toelaten aansluiting te vinden bij de arbeidsmarkt (de PWA's bieden een dergelijke aansluiting bij een zeer beperkt segment van de arbeidsmarkt) en zou hen bovendien toelaten hun bestaanszekerheidspositie te verbeteren. De realiseerbaarheid van deze optie hangt sterk af van de technische mogelijkheid om de echt zwakke groepen (exclusief) te bereiken en op deze wijze te activeren. De realiseerbaarheid hangt bovendien ook af van het verloop van afwentelings- en verdringingseffecten. Een belangrijk beperking is echter dat complementariteit van uitkeringen en arbeid alleen de institutioneel erkende werklozen ten goede komt.

Er zijn nog andere beleidsroutes denkbaar, bijvoorbeeld 'social wage' oplossingen maar de meeste van dergelijke denkschema's struikelen in eerste instantie over de drievoudige criterium van minimale inkomensbescherming, activering en inclusie (van alle sociale risico's) dan in wel in tweede instantie over economische en budgetaire haalbaarheid of maatschappelijke en politieke draagkracht.

Om deze reden bepleiten we jobcreatie voor laaggeschoolden – niet enkel de institutionele categorie van de werklozen – als centrale beleidslijn. Herverdeling door werk kan immers de drievoudige doelstelling van inkomensbescherming, integratie en inclusie realiseren. Herverdeling via werk geniet ook een brede en robuuste maatschappelijke legitimiteit. Met het stimuleren van de vraag naar laaggeschoolde arbeid realiseert men dus gelijktijdig een aantal cruciale beleidsdoelstellingen, waarvan de belangrijkste zijn: 1) het verminderen van passieve afhankelijkheid van uitkeringen en aldus reïntegratie in het arbeidsproces; 2) inclusie van de nu niet erkende sociale risico's zoals thuiswerkende vrouwen; 3) het vervullen van latente behoeften op de arbeidsmarkt. Dit impliceert dus een jobstimulerend herverdelingsbeleid dat middelen in de eerste plaats naar nu onbestaande of onderontwikkelde segmenten van de arbeidsmarkt kanaliseert en dus niet op een passieve wijze naar het uitkeringstrekend individu (voor consumptieve besteding). Dit kan door gesubsidieerd werk in een reeks van sectoren (vooral de quataire sector), bijvoorbeeld door selectieve loonkostverminderingen of subsidies voor laaggeschoolde arbeid.

Bibliografie

- CANTILLON, B., ANDRIES, M. (1994), *De dualiseringstheorie getoetst*, CSB-Berichten, Antwerpen.
- CANTILLON, B., MARX, I., PROOST, D., VAN DAM, R. (1994), *Sociale indicatoren 1985-1992*, Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid, jrg. 36, nr.2.

CANTILLON, B. VANHERCK, R., ANDRIES, M., MARX, I. (1994b), *Werden mannen en vrouwen gelijk?*, *CSB-Berichten*, Antwerpen.

CANTILLON, B., MARX, I. (1995), *Naar een sociaal doelmatig tewerkstellingsbeleid*, Koning Boudewijnstichting, Brussel.

DE ARBEIDSMARKT ONDERZOEKERSDAG
1995

VERSLAGBOEK

Peter van der Hallen (red.)

Steunpunt

Dossier

nr. 12

DE ARBEIDSMARKTONDERZOEKERSDAG 1995 VERSLAGBOEK

P. VAN DER HALLEN - ARBEIDSMARKTONDERZOEKERSDAG - Verslagboek

Op 19 mei 1995 organiseerde het Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming de eerste Arbeidsmarktonderzoekersdag. Dit gebeurde in het kader van het VIONA Arbeidsmarktonderzoeksprogramma van de Vlaamse Regering.

Deze wetenschapsbeurs was een trefpunt voor iedereen die begaan is met het arbeidsmarktonderzoek in Vlaanderen: wetenschappers, beleidsmedewerkers en sociale partners. Naast een voorstelling van de verschillende onderzoeksinstellingen, die actief zijn rond de arbeidsmarkt, werden verschillende lezingen gehouden over zeer diverse aspecten van de arbeidsmarkt. De meest recente (wetenschappelijke) inzichten, denkpistes en onderzoeksresultaten werden er gepresenteerd.

Dit verslagboek bundelt deze bijdragen. Het vormt zo een gedocumenteerd, veelzijdig en actueel overzicht van het

MAG

OW-B
47533

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----